BETHLEN ISTVÁN ESZMEI ARCÉLE

GALI MÁTÉ

Betleni gróf Bethlen István (1874–1946) a 20. századi magyar politika egyik legjelentősebb, a nemzeti–konzervatív magyar politikai gondolkodásnak pedig utolsó nagy alakja volt. Ahogyan életrajzírója fogalmazott: a hazánk élén 1921 és 1931 között kormányfőként álló gróf a szó konkrétabb, történeti értelmében, de a kifejezést legtágabban, „metafizikai" vonatkozásában használva is konzervatívnak számított. Általában a már meglévőt részesítette előnyben, de ha valamilyen téren mégis változtatni akart, akkor azt „sohasem radikálisan, hanem mindig lassan, óvatosan, a történelmi fejlődés során »szervesen« keletkezett intézményeket megtartva vagy azokból kiindulva tette."[1] Tanulmányunkban arra teszünk kísérletet, hogy megfessük e nagy konzervatív államférfi eszmei arcélét, elsődlegesen miniszterelnökségének időszakára összpontosítva.

KONZERVATÍV KORMÁNYZAT

Bethlen István azt vallotta, hogy „a konzervatív politika nem program, hanem egy metódus". A józan konzervatív politika „a haladást fokról fokra igyekszik megvalósítani", és nézete szerint az az ország a legboldogabb, amelyik „a liberális programokat józan és becsületes konzervatív pártok útján valósítja meg".[2] Az általa vezetett nagy kormányzópártról, amely közismertebb formájában az Egységes Párt nevet viselte (Keresztény–Keresztyén, Kisgazda, Földmíves és Polgári Párt), úgy nyilatkozott, hogy az „a megfontolt haladásnak a híve. Mondhatnám, konzervatív párt, de nem olyan értelemben, hogy a megcsontosodott konzervativizmust hirdetné, hanem hogy azon a nemzeti alapon haladva, amelyet a történelmi tradíciók és intézmények mutatnak, modern alapon akar oly mértékben és ütemben berendezkedni, ahogy azt a nemzet érdeke kívánja és ahogy azt a tapasztalatok lehetővé teszik."[3]

Az 1922 elején létrejött Egységes Párt megalakítását Bethlen kezdeményezte, mivel az volt a szándéka, hogy az 1920-as nemzetgyűlési választásokat követően közösen kormányt alakító Országos Kisgazda- és Földmívespártból, valamint a Keresztény Nemzeti Egyesülés Pártjából – kiegészülve a két pártból korábban kivált „disszidensek" csoportjával – a belpolitikai helyzet megszilárdítása érdekében egy nagy kormányzópártot hozzon létre. A tekintélyes parlamenti súllyal bíró Egységes Párt felállítását Magyarország gazdasági érdekei is motiválták, mivel a hazánkat hitelező külföldi tőkés csoportok a stabil belügyi

1 Romsics Ignác: Konzervativizmus vagy liberalizmus? Gróf Bethlen István politikai filozófiája. *Társadalmi Szemle*, 1992/8–9. 136.
2 A miniszterelnök a politikai békéről s a választójogról. *Budapesti Hírlap*, 1925. január 13. 6.
3 Bethlen gróf első beszéde az új egységes pártban. *Budapesti Hírlap*, 1927. január 25. 3.

Kormányzásképesség – Gróf Bethlen István szobra (Stremeny Géza, 2013) a Sándor-palota és a Karmelita kolostor közötti sétányon
(Kobza Miklós felvétele)

viszonyok kialakításában voltak érdekeltek.[4] A gazdasági megfontolások mellett Bethlen egy 1921 végi programbeszédében arra is hivatkozott, hogy csak egy erős, egységes kormányzópárt képes kihúzni az ország szekerét abból a kátyúból, melybe az I. világháborús összeomlás, az 1918–19-es baloldali forradalmak, valamint a trianoni országcsonkítás taszították. Ezzel szemben nem képezhetnek kormányképes alternatívát azok a széttöredezett ellenzéki pártok, amikben a „teljesen külön világnézeti alapon álló legitimisták és októbristák zárt falanxban vonulnak fel a liberális blokkban és együtt látjuk gyülekezni ebben a táborban a bal- és jobboldali forradalmárokat."[5]

Azt követően, hogy az 1922-es nemzetgyűlési választáson Bethlen István a pártjával fölényes diadalt aratott, hozzálátott a korlátozott polgári parlamentarizmus talaján álló konszolidációs politikája végrehajtásához. A választást azon új választójogi törvény alapján bonyolították le, amit a gróf röviddel azelőtt rendeleti úton léptetett életbe, és Budapesten, illetve a főváros környékén, továbbá a törvényhatósági jogú városokban visszaállította a dualizmus kori nyílt voksolás rendszerét, valamint több szempontból is szűkítette a szavazásra jogosultak körét.[6] Bethlen ugyanis nem volt a tömegdemokráciák híve, az általános választójog kérdéséhez mindvégig fenntartásokkal viszonyult. Meglátása alapján a „demokrácia nemcsak szabadság, hanem egyúttal népnevelés is. Aki azt hiszi, hogy a szabadságjogoknak törvényes dekretálásával [megparancsolásával] demokráciát csinál, az nagyon tévedhet. Ehhez még az szükséges, hogy azok a néprétegek, amelyek ezen az úton hatalomhoz jutnak, a közügyek intézésébe beleszólási jogot kapnak, ezek kultúrában, erkölcsben, fegyelmezettségben, felelősségérzetben és áldozatkészségben kellő színvonalra emelkedjenek, nehogy csupán önző célokból gyakorolják a nekik adott jogokat."[7]

> **„a modern szociálpolitika számos elemét magáévá tette**

A miniszterelnök arra törekedett, hogy a politikai vezető szerep a történelmi elit, az arisztokrácia, illetve a birtokos nemesség kezében maradjon, akiknek műveltsége és vagyoni helyzete biztosíthatja azt, hogy felelős döntéseket hozzanak. Szavai szerint „egy nemzetnek szüksége van azokra az intelligens vezető osztályokra, amely intelligens vezető osztályok nemzeti érzésük, tradíciójuk, tudásuk, tapasztalatuk, hazafiasságuk folytán predesztinált vezetői a nemzetnek. Egy nemzet életében a független vagyoni léttel bíró intelligens osztályok nem nélkülözhetők."[8]

Bethlen István ugyanakkor tisztában volt azzal, hogy politikája számára a középső- és alsóbb társadalmi rétegeket is meg kell nyernie, vagy legalábbis semlegesítenie, ezért kormányfősége idején a modern szociálpolitika számos elemét magáévá tette. A '20-as években a munkásság részére kiterjesztették a kötelező betegségi és baleseti biztosítást, kötelezővé vált az öregségi, rokkantsági, özvegységi és árvasági ellátás, de a korábbiakhoz képest komolyabb mértékben növekedett az ingyenes gyógykezelés és a táppénz időtartama is, míg a parasztság számára mérsékelt földreformot hajtottak végre.[9] Mindezek fényében a gróf több kortársa, például báró Madarassy-Beck Gyula is úgy látta, hogy hatalma csúcsán „tényleg Bethlen-párti volt az országnak igen tekintélyes többsége", és vélhetően még egy „titkos és széleskörű választás is Bethlen Istvánnak biztosított volna majoritást a parlamentben".[10]

KERESZTÉNY POLITIKA ÉS ZSIDÓKÉRDÉS

Bethlen István számos megnyilatkozásában hivatkozott arra, hogy politikáját a keresztény valláserkölcsiség alapjain kívánja felépíteni. 1922 őszén a Nemzetgyűlésben például amellett tört lándzsát, hogy „én igenis, keresztény politikát

4 Sipos József: *A bethleni kétharmad. A Kisgazdapárt kormányzópárttá bővítése és az 1922-es választások.* Belvedere Meridionale, Szeged, 2020. 24–89.
5 Bethlen István miniszterelnök programot adott. *Pesti Hírlap*, 1921. november 27. 1.
6 Romsics Ignác: *Bethlen István. Politikai életrajz.* Osiris, Bp. 2005. 211–213.
7 A miniszterelnök programbeszéde Debrecenben. *Budapesti Hírlap*, 1926. november 30. 4.
8 *Nemzetgyűlési napló.* 1922/XXXVI. 371.
9 Egresi Katalin: *Szociálpolitika Magyarországon. Nézetek, programok és törvények 1919–1939.* Napvilág, Bp. 2008. 21–282.
10 Madarassy-Beck Gyula: *Quo vadis domine Bethlen.* Magyar Cobden Szövetség, Bp. 1929. 14.

kívánok folytatni, de ezen keresztény politika alatt sohasem értettem és most sem értek antiszemitizmust, hanem értettem a keresztény világfelfogásnak és világnézetnek érvényesítését a közélet terén."[11] Meggyőződése volt, hogy „a keresztény politika nem az üldözés és a gyűlölet politikája, hanem a felebaráti szeretet, a méltányosság, a kibékítési szellem és a szociális érzék felébresztésének a politikája. […] A keresztény politika a valláserkölcsi alapoknak a közintézményekbe való visszavitelében, a vallásos nevelés kifejlesztésében és a keresztény magyar gazdaság erősítésében kell, hogy kielégülést keressen."[12]

1922 tavaszán, amikor egy szegedi kampánybeszédében az Egységes Párt létrehozása mellett érvelt, úgy fogalmazott, hogy „mi világnézeti alapon kívánjuk ezt a pártot létesíteni. És ez a világnézet, amelyet követünk és a cél, amelyet el akarunk érni, az, hogy ebben az országban keresztény nemzeti demokrácia létesüljön."[13] A kormányfő azon az álláspontón volt, hogy „a hatalom csak addig ér valamit, s addig bír jogcímmel, amíg morális alapon, a jog és az igazság alapján áll", az Egységes Párt képviselőit pedig arra figyelmeztette, hogy pártjuk „nem ura, hanem szolgája a nemzetnek, legyen becsületes és hű szolgája a nemzetnek a közérdekért."[14] Az általa vezetett kabinetről 1927-ben az volt a véleménye, hogy „keresztény alapon álló kormány, amely a konstruktív keresztény világnézet alapján áll és konstruktív politikát folytat ebben az irányban. Hangsúlyozottan mondtam ezt a szót, mert keresztény politikát lehet más irányban is csinálni."[15]

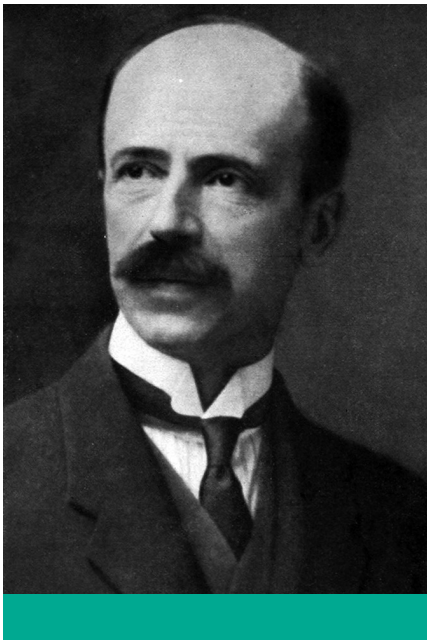

gróf Bethlen István (1874–1946)
(Országos Széchényi Könyvtár / Szenes Adolf felvétele)

A „más irányban" alatt a miniszterelnök azokra a radikális jobboldali, illetve fajvédő politikai csoportosulásokra utalt, akiknek kirekesztő nyelvi eszköztárában a „keresztény" valójában a „nem zsidó" szinonimája volt. Velük szemben a gróf úgy vélte, hogy a keresztény politikának „egy nagy ellensége van és ez a meggondolatlan antiszemita politika".[16] Noha többször is arra hivatkozott, hogy a keresztény politika egyik végcélja a keresztény középosztály gazdasági és kulturális megerősítése, mindig hozzátette, hogy ez nem járhat együtt a zsidó középrétegek jogfosztásával! Már csak azért sem, mert nyilvánvaló volt számára, hogy a zsidó származású nagytőkések támogatása nélkül lehetetlen lenne az ország gazdasági konszolidációja. 1921 októberében, a Pécsett elmondott hosszabb programbeszédében is úgy fogalmazott, hogy „életképessé kell tennünk és hatalomhoz kell juttatnunk a magyar keresztény intelligenciát. Így kell szolgálnunk a keresztény világnézetet, amelynek értelmében nem a gyűlölködés, hanem a keresztény intelligencia vezető szerepének biztosítása legyen a gondunk. Ápolnunk kell ebben a szellemben a felekezeti békét és türelmet, elsősorban a keresztény felekezetek közt és lehetetlenné kell tennünk minden zsidóüldözést, amely nem méltó kultúránkhoz és árt a nemzet presztízsének."[17]

Négy esztendővel később világosan leszögezte, hogy számára „a zsidókérdés nem világnézeti kérdés. Én nem ismerhetem el azt, hogy az én keresztény világnézetem üldözést parancsoljon bármivel szemben. […] Az én keresztény világnézetem csak egyet tilt: azt, hogy érdem nélkül jutalmazzak embereket, hogy fölemeljek üresfejű embereket. Ha zsidók követik el a bűnöket, meg kell fegyelmezni őket, de nem azért, mert zsidók, hanem azért, mert bűnöket követtek el. És ha keresztények követik el a bűnöket, akkor nem szabad fölmenteni őket azért, mert keresztények és semmi egyebek."[18]

Bethlen István miniszterelnökségének idején, 1928 tavaszán került sor az 1920. évi XXV. törvénycikk, azaz az ún. *numerus clausus* módosítására. Az 1920 őszén, még gróf Teleki Pál miniszterelnöksége idején elfogadott jogszabály

11 *Nemzetgyűlési napló*. 1922/V. 47.
12 *Nemzetgyűlési napló*. 1920/XIII. 205.
13 Bethlen a jóvátételről és a királykérdésről. *Budapesti Hírlap*, 1922. március 28. 3.
14 Bethlen gróf első beszéde az új egységes pártban. *Budapesti Hírlap*, 1927. január 25. 2.
15 Vass József ünneplése a keresztény gazdasági párt lakomáján. *Budapesti Hírlap*, 1925. május 12. 5.
16 *Nemzetgyűlési napló*. 1922/V. 48.
17 Bethlen zászlóbontása Pécsett. *Budapesti Hírlap*, 1921. október 22. 2.
18 A miniszterelnök éles bírálata a szélsőjobboldali és a baloldali radikálisok ellen. *Budapesti Hírlap*, 1925. március 10. 2.

Bethlen István a konzervativizmus nemzeti feladatairól

Önigazolásra nincs szükségem, mert meggyőződésem, hogy politikám helyességét vagy az események, vagy az idővel [egyre] tisztábban látó közvélemény igazolni fogják. Ha pedig ez nem következne be, amit nem hiszek, úgy hiábavaló hiú kísérlet az igazolásnak minden más módja és arról előre lemondok. Azt bizonyítani, hogy minden körülmények között konzekvens voltam magamhoz, nem akarom, mert ez túlzás lenne, de nem is fontos. Abban, hogy mit milyen eszközökkel kívánunk elérni, konzekvensek sohasem is lehetünk, mert az eszközöket a körülményekhez kell alkalmazni; és ha ma egy cél elérésére valamely eszköz alkalmasnak látszik is, holnap talán már az ellenkezőjét kell alkalmazni, ha ugyanazt a célt szolgálni akarjuk.

Sehol sem érvényesül annyira a relativitás tana, mint éppen a politikai következetesség kérdésénél. Aki nem tudja, hogy valaki milyen végcélokat követ, arról sem bírhat ítélettel, hogy az illető konzekvens maradt-e önmagához és céljaihoz, amikor más eszközöket ajánl, mint tegnap és valamely kérdésben más álláspontot képvisel, mint nemrég azelőtt. Gyakran a látszólagos inkonzekvencia mögött a legnagyobb konzekvencia rejtőzködik, legfeljebb a kulcs hiányzik kezünkben a rejtély megfejtéséhez és ez állhat fordítva is.

Politikai beszédeimet tehát egészen más okból adom közre. Közreadom őket azért, mert azokban egy nemzeti alapon álló, különben konzervatív hajlamú politikusnak azok a gondolatai vannak lefektetve és megrögzítve a magyar nemzet életbevágóan aktuális bel- és külpolitikai közéleti kérdéseiről, amelyeknek az együttes áttekintéséből olyan egységes politikai rendszer adódik, amely az országnak megoldásra váró nehéz problémáit egy-két szempontból kiindulva, szigorúan logikus formában tárgyalja.

Könnyen lehet, hogy ezekről a kérdésekről hasonló gondolkodású politikus is másképpen fog egyes részletekben gondolkozni, mint én, de a *manière de voir* lényeges a dologban, [vagyis] az a szemszög, amelyből a kérdésekhez nyúlunk, azok a szempontok, amelyek minden kérdés kezelését, megítélését egyformán uralják.

Az a közös nevező, amelyre valakinek az egyes kérdésekben való állásfoglalása visszavezethető, úgyszólván politikai világnézetet alkot és benne lüktet minden politikus lelkében, amikor magatartásáról dönt és több-kevesebb ékesszólással ennek ad kifejezést akkor, amikor magatartását a szószéken megindokolja.

Azt szeretném, hogy ennek a szigorúan nemzeti alapon álló politikai világnézetnek szerezzek beszédeim közzétételével prozelitákat; szeretném, hogy bárha többen, sokkal többen lennének, akik a közéleti kérdésekhez hasonló szemszögből nyúlunk hozzá, mert napról-napra fogy a számunk és féltem az országot, féltem a magyar nemzet jövőjét attól a kísérletekre hajló politikától, mely nem a nemzet rideg és reális életérdekeiből, hanem hangzatos világboldogító eszmékből és elméletekből indul ki, midőn életbevágó közéleti kérdések kerülnek döntés alá.

Gróf Széchenyi Istvánt vallom a magyar politikai gondolkodás nagy mesterének és bármennyire bámulom Kossuth Lajos titáni szellemét, azt tartom, hogy egy ellenséges népektől körülvett, szorongatott és létéért oly nehéz küzdelmet folytató kis nemzet, mint a magyar, csakis Széchenyi tanításainak nyomdokain haladva lesz képes a viharok közt megállani.

Deák Ferenc és id. Andrássy Gyula 1867-ben Széchenyi politikáját és politikai metódusait újították fel; erről az útról azonban, a nemzet nagy kárára, a jelen század elején ismét kezdtünk letérni. A világháború óta még vajúdik a magyar politika és jóllehet, a problémák, amelyekkel szemben találjuk magunkat és a nehézségek, amelyekkel a magyar nemzetnek küzdenie kell, gyökerükben megváltoztak, a politikai metodikának a kérdése a régi maradt. Ma is az

oly módon szabta meg az egyetemekre és jogakadémiákra felvehető diákok számát, hogy az megfeleljen a „népfajok és nemzetiségek” országos arányának, amin kívül „nemzethűségi és erkölcsi” szempontokra is tekintettel kellett lenni. A rendelkezés legsúlyosabban a többségében városlakó és az iskolázásra általában nagyobb hangsúlyt fektető magyar zsidóságot érintette (akiket a törvény a dualizmus korának gyakorlatával szakítva nem vallásként, hanem etnikumként határozott meg), mivel a törvény a felvehető izraelita hallgatók számát – országos arányszámuknak megfelelően – 6 százalékban állapította meg, holott arányuk a felsőoktatásban az I. világháború előtt 30 százalék körül mozgott.[19]

Nemzetközi fórumokon (Interparlamentáris Unió, Nemzetek Szövetsége) zsidó szervezetek a törvény eltörlése, de legalábbis módosítása mellett szálltak síkra, mivel értelmezésük szerint az ellentétben állt a trianoni békeszerződés azon paragrafusaival, amelyek biztosították a különféle kisebbségek egyenlőségének és vallásszabadságának védelmét. Az utódállamok is rendre a *numerus clausus*ra hivatkoztak, amikor a magyar kisebbségekkel szemben kifejtett diszkriminatív politikájukat próbálták védelmezni. Idővel aztán már a nemzetközi

19 Ujváry Gábor: *A magyar felsőoktatás átalakulása, 1918–1919. = Trianon és a magyar felsőoktatás II.* szerk. Uő., VERITAS Történetkutató Intézet–Magyar Napló, Bp. 2019. 8.

a kérdés, [hogy] elég erősek vagyunk-e, létünk annyira biztosított-e már, hogy kockázatok vállalásával is és radikálisan számoljuk fel mindazt, ami a múlt intézményeiből a modern Nyugat szeme előtt és belső érzésünk szerint is talán elavultnak látszik, vagy óvatosan, megfontoltan, kockázat nélkül haladjunk előre, tisztában lévén azzal, hogy a célhoz így csak lassabban, későbbi időpontban, de biztosabban érünk el.

Előttem nem kétséges, hogyha Széchenyi a múlt század derekán minden kockázattól féltette nemzetét és a tragikus következmények igazolták intő szavát, ma, amikor százszor nagyobb veszélyek környezik a nemzetet, amikor minden ballépés nemzeti halált jelenthet, minden kockázatot kerülni a politikai művészetnek elementáris követelménye kell, hogy legyen. A magyar politika ily körülmények között kezdeményezéseivel a világboldogító teóriák szemszögéből nem lesz szemkápráztató és briliáns, mert szerényen meg kell elégednie a mindennapi szürke középúttal, amelyre talán sokan lenézéssel tekintenek, de nézetem szerint, ez az óra kategorikus imperatívusza, ha még élni akarunk.

Tisztában vagyok teljesen azzal, hogy, amint Széchenyi nem volt képes megállítani a nemzetet a lejtőn, ha erre egyszer rálépett, éppúgy más időkben más politikusok sem képesek erre. Az ajakról elröppenő szó gyújtani képes, de oltani majdnem soha, mert arra más eszközök valók. Konzervatív politikusok szava rendesen kiáltó szó marad a pusztában, amely felett egy lázban égő közvélemény gyorsan napirendre tér. És ha a világ egyik legnagyobb szónoka, Cicero, a maga ékesszólásával nem volt képes az ókori történelem szekerét egy konzervatív világrend érdekében egy pillanatra is feltartóztatni, mert akkor a néptömegek szekérbakján már régen nem a szenátus patríciusai, hanem a triumvirek és a catilinárius egzisztenciák ültek, úgy egészen bizonyos, hogy a modern tömeguralom előestéjén a konzervatív fiók-Cicerók sikere még kevesebb lesz.

De a magyar politikában ma még nem tartunk ott. A magyar politikai gondolkodás abból a rettenetes ájulásból, amelybe a világháború katasztrófája és a trianoni csapás folytán esett, csak most kezd apránként felocsúdni. Az életösztön a nemzetbe visszatér, a sírógörcsök, amelyek lelkünket megrázták, kezdenek kihagyni és próbálunk újból orientálódni a világban. Ébrednek ösztöneink, a jók, a rosszak egyaránt. A nemzet iránytűt keres.

Tízévi munkát ennek az eszmének a szolgálatában töltöttem; azt a politikai rendszert, amelyet megvalósítani törekedtem, sokan nem értették meg, de az én célkitűzéseim ennek a gondolatnak állottak szolgálatában. Lehet, sőt bizonyos, hogy számos hibát követtem el, tévedéseimet majd mások ki fogják javítani, de az is bizonyos, hogy más szempont nem vezetett és kétségtelen előttem, hogy ha a mai Magyarország politikai életében más irányelvek fognak döntő súlyra emelkedni, az ország sorsa veszélybe juthat.

Ma csak egy feladatunk lehet: összefogni, összetartani, a vezetést erős kezekben koncentrálni, ennek a vezetésnek minden *chance*-ot megadni, félretenni apró kis csetepatéinkat, félretenni minden problémát, amely ellenséges táborokra oszthat; megtenni mindenkinek mindent, akármilyen táborba tartozik, azon a ponton, ahol áll; segíteni, segíteni és újból egymáson segíteni, úgy, ahogy azt a nemzet élére állított vezetőség kijelöli, előírja, meghatározza, még akkor is, ha vele nem értünk egyet mindenben, mert háborúban vagyunk, végső létérti küzdelmet folytatunk és a háborúban jobb a rendelkezésre álló erőket, még ha a taktika nem is mindig szerencsés, egymással összefogva felhasználni, mint egymás ellen, egymással szemben testvérharcban pusztulni hagyni. Rendbe kell hozni elsősorban mindent otthonunkban, hogy kifelé mentől hamarabb akcióképesekké váljunk.

gróf Bethlen István: *Előszó* [1931] In: *Bethlen István gróf beszédei és írásai*. I kötet: *Válogatott beszédei*. Genius, Bp. 1932. 4–17. (részletek)

színtéren mozgó magyar diplomaták is a jogszabály rendelkezéseinek enyhítését sürgették, hogy hazánk tárgyalási pozíciói javuljanak. Példának okáért amikor 1925 novemberében Lukács György egykori kultuszminiszter (1905–1906) hazaérkezett a független államok parlamentjeinek szövetségeként működő Interparlamentáris Unió New York-i értekezletéről, arról számolt be, hogy a „*numerus clausus* ügyét kénytelen vagyok egyébként elítélni, mert mindaddig, amíg ez a törvény fennáll, nem tudunk kellőképp fellépni az elszakított területeken élő magyar kisebbségek érdekében."[20] Alapos reálpolitikai megfontolások nyomán tehát Bethlen István keresztülvitte a *numerus clausus* módosítását, ami az 1928. évi XIV. törvénycikk formájában öltött testet, s amelyben a korábban heves viták tárgyát képező „népfajok és nemzetiségek" kitételt foglalkozási kvótával váltották fel.

A gróf osztotta azt a nézetet, miszerint „1918-ban lelki szakadék keletkezett a keresztények és a zsidóság között, ama szerep folytán, amelyet 1918-ban a forradalomban töltött be a zsidóságnak az a része, amely nem asszimilálódott a magyar nemzeti érzéssel."[21] Ez a toposz arra alapozódott, hogy az 1918-as őszirózsás

20 Lukács György v. b. t. t. nyilatkozata amerikai útjáról. *Újság*, 1925. november 7. 8.
21 Bethlen nagy beszédben óvta az országgyűlést a kormány zsidójavaslatának megszavazásától. *Pesti Napló*, 1938. április 24. 5.

forradalom során, de főképpen az 1919-es Magyarországi Tanácsköztársaság idején a baloldali értelmiségiek, illetve a munkásmozgalmi vezetők társadalmi összetételéből adódóan, elsősorban a felső vezetés szintjén, jelentős volt a zsidók, vagy zsidóként azonosíthatók aránya. Hajdu Tibor történész számításai szerint például a proletárdiktatúra kormányaként működő Forradalmi Kormányzótanácsban a számuk 54 és 67,6 százalék között mozgott a kommün különböző időszakaiban.[22] Fontos leszögeznünk azonban, hogy a közel félmilliós hazai zsidóság *nem* tehető felelőssé a Tanácsköztársaságért, mivel abban csak elenyésző részük kompromittálta magát. A tanácskormánynak a magántulajdon felszámolására tett kísérletei őket is sújtották, a vörösterror borzalmai pedig a köreikből is áldozatokat követeltek. A kommün izraelita származású vezetői ráadásul nem is vallási vagy etnikai megfontolásokból csatlakoztak a bolsevista mozgalomhoz, hanem elsődlegesen az „osztálytudatuk" miatt.[23]

Bethlen István sem általánosított, hanem többnyire úgy fogalmazott, hogy a zsidóságnak csak „egy bizonyos része" vállalt szerepet a forradalmakban.[24] Konzervatív–liberális, keresztény meggyőződésével ellentétesnek tartotta a jogfosztó rendelkezések megalkotását, s emiatt a '30-as évek végétől határozottan és egyértelműen fellépett a zsidótörvények elfogadásával szemben. 1938 áprilisában például, amikor az első zsidótörvény javaslatáról folytattak vitát a Képviselőház egyesített bizottságában, világosan kijelentette: „a jogegyenlőséget bántani nem szabad. […] a jogegyenlőség a magyar alkotmány egy integráns része. A magyar alkotmánynak ez az alapja, mert a magyar alkotmány a politikai és polgári szabadság és egyenlőség megvalósításának foglalata. […] A jogegyenlőség nagy nemzedékek hosszas küzdelmének az eredménye. […] a magyar alkotmány institúciójává tenni a jogegyenlőséget […] olyan rövidlátás, amelyet nézetem szerint ezzel az állammal elkövettetni nem szabad. Nézetem szerint az, amit a kormány tesz, szegénységi bizonyítvány ennek a nemzetnek a részére."[25] Az egykori kormányfő viszont nem csak a szavak szintjén tiltakozott a zsidótörvények ellen. Amíg 1939 közepéig a Képviselőház tagja maradt, egyik elfogadását sem szavazta meg. Nem járult hozzá egyik jogfosztó intézkedés meghozatalához sem.

FORRADALOM- ÉS RADIKALIZMUSELLENESSÉG

Bethlen István gondolatvilágának meghatározó eleme volt a forradalomellenesség, továbbá a bal- és jobboldali radikalizmus elutasítása. Amellett tört lándzsát, hogy „az ezeréves magyar tradíciók alapján állok, az alkotmányos fejlődés alapján, s nem kérek sem valamilyen nyakló nélküli nyugati demokratikus fejlődésből, de semmiféle diktatúrából sem."[26] 1925-ben tett egyik észrevétele szerint „a radikalizmus gyermeke a liberalizmusnak, de míg Kronos a gyermekeit falta fel, ebben az esetben azonban a radikalizmus, a gyermek, az apát falta fel. […] Van egy liberális program, amelynek nyakára hágott az utolsó évtizedben egész Európában a radikalizmus. Ezzel szemben áll egy józan konzervatív politika".[27]

Ha Bethlen 1925-öt megelőző tíz évben befutott politikai pályáját végigtekintjük, láthatjuk, hogy bár kezdetben ő is támogatta az őszirózsás forradalom nyomán hatalomra került gróf Károlyi Mihályt, idővel kiábrándult belőle, és 1919 februárjában Nemzeti Egyesülés Pártja néven már saját jobboldali–konzervatív, a fennálló kormányzattal szembehelyezkedő pártot alapított, amely a társadalmi és állami rend helyreállítását, valamint a nemzeti politika átalakításával a nemzet újraegyesítését tűzte zászlajára.[28] Az 1919. március 21-én

22 Hajdu Tibor: Tanácsköztársaság, 1919. A Forradalmi Kormányzótanács személyi összetételéről. *Rubicon*, 2012/8. 72–75.

23 Ezt támasztja alá a proletárdiktatúra tényleges vezetőjének, Kun Béla külügyi népbiztosnak a kommün idején a parlament szerepét betöltő Tanácsok Országos Gyűlésében 1919. június 21-én elmondott beszéde is, amiben az antiszemitizmus kérdésére térve így szólt: „Én, elvtársak, nem fogom szégyellni zsidó létemre ezzel a kérdéssel leszámolni. Zsidó volt az apám, ellenben én nem maradtam zsidó, mert szocialista lettem, kommunista lettem." Kun Béla szavait lásd: *A Tanácsok Országos Gyűlésének naplója*. 1919/I. 205.

24 *Nemzetgyűlési napló.* 1920/XIII. 205.

25 Gróf Bethlen István beszéde a zsidókérdés rendezéséről szóló javaslat vitájában. *Pesti Hírlap*, 1938. április 24. 3.

26 Bethlen István politikai és gazdasági kérdésekről nyilatkozott debreceni beszámolójában. *Pesti Hírlap*, 1934. január 30. 4.

27 A miniszterelnök a politikai békéről s a választójogról. *Budapesti Hírlap*, 1925. január 13. 6.

28 *Magyarországi politikai pártok lexikona (1846–2010).* főszerk. Vida István, Gondolat–MTA–ELTE, Bp. 2011. 91.

lezajlott bolsevista államcsíny okán e párt nem volt hosszú életű, ám a gróf a proletárdiktatúra idején is folytatta szervezkedését. Immáron Bécsben, ahol a vezetésével emigráns magyar politikusok egy csoportja megalakította az Antibolsevista Comité nevű ellenforradalmi szervezetet.

A két baloldali forradalom keserű tapasztalatai nyomán Bethlen amellett foglalt állást, hogy „ebben az országban többé nemzetköziséget hirdetni nem lehet, mert ennek a hirdetésével tették tönkre a lelkekben és szívekben a magyar hazafiságot".[29] Károlyi sokáig naivan vallott antantbarátságára, valamint a Tanácsköztársaság Szovjet-Oroszország felé orientálódó külpolitikájára metsző bírálattal tekintett, és ezekkel szemben abbéli véleményének adott hangot, hogy „nemzeti demokráciára van szükségünk, mert a nemzetköziségből elég volt. Döntő pillanatokban láthatta minden társadalmi osztály, hogy mit érnek azok a nemzetközi kapcsolatok. Láthatjuk, hogy egy államot a nemzetközi kapcsolatokra fölépíteni nem lehet. Amíg ezen a világon nemzetek vannak, amíg ez a világ nemzetekre oszolva törekszik emberi föladatait teljesíteni, addig nemzeti politikát kell csinálnunk, mert e nélkül elveszítjük azt a biztos talajt, amelyen saját létünk és jövőnk fölépül. Keresztény demokráciát akarunk. Keresztény demokráciát azért, mert elég volt a materialista tanokból."[30]

nemzeti demokráciára van szükség

Még két évtizeddel az őszirózsás forradalom kitörése után is kárhoztatta azt, hogy Károlyiék az aktív honvédelem helyett nagyon sokáig pacifista–wilsonista, az antant jóindulatában reménykedő külügyi vonalvezetést folytattak, mert az zsákutcába torkollott. Úgy vélte, hogy „ahelyett, hogy saját erőinkre támaszkodtunk volna, lelkiismeretlen emberek elhitették a nemzettel, hogy csak bizonyos külföldi erők segítségében bízva, azoknak magunkat teljesen alávetve menthetjük meg az országot. Az lett az eredmény, hogy az utca söpredéke vált úrrá felettünk, és egy züllött forradalom diadalmaskodott a nemzeti tradíciók, a nemzeti összefogás, a nemzeti erőfeszítés felett és Trianonban mindent elvesztettünk." Ezen tévúttal szemben az üdvözítő irányt az alábbiakban jelölte meg: „egyedül és kizárólag a legjobbak összetartása, a rendnek, ha kell, könyörtelen eszközökkel való fenntartása, a saját erőnkben való bizalom, az összes társadalmi rétegek összefogása és az a nemzeti áldozatkészség, amely nélkül nincs nagyság, nincs siker senkinek a számára."[31]

Bethlen a baloldali radikálisok mellett elítélőleg viszonyult a jobboldali szélsőségesekhez is. 1922 késő őszén a hódmezővásárhelyi választóihoz intézett beszédében arról értekezett, hogy az ország konszolidációjához társadalmi békére, illetve munkaképes parlamentre van szükség, nem pedig kemény rendszabályokra; leszögezve: „Nincs itt szükség semmiféle fasizmusra!"[32] A bethleni konszolidációs politika lényegi eleme lett a kormányfő részéről a szélsőjobboldal elszigetelése. Ennek részeként hiába volt 1922-től a kormánypárt ügyvezető alelnöke Gömbös Gyula, a fajvédő nézeteket valló politikusnak 1923 nyarán Bethlen nyomására távoznia kellett a posztjáról, mert nem volt hajlandó fajvédő elveit feladva alárendelni magát a párt hivatalos irányvonalának. Gömbös aztán a pártból is kilépett, és 1924-ben bejelentette a Fajvédő Párt megalakulását. Az Egységes Pártba csak azt követően térhetett vissza 1928-ban, miután nyíltan elismerte, hogy „teljes egészében elfogadja" Bethlent és az általa képviselt politikát. A gróf 1935 tavaszán szakított végleg az akkor már a miniszterelnöki székben ülő Gömbössel (még a kormánypártot is otthagyta), mert a kormányfő – aki a kabinetből addigra már több, Bethlen Istvánhoz lojális politikust leváltott – az exminiszterelnök tudta nélkül elérte Horthy Miklós kormányzónál a parlament feloszlatását, és új választások kiírását.[33]

Noha külpolitikai téren Bethlen egyetértett Gömbössel abban, hogy az igazságtalan trianoni békeszerződés revíziója érdekében hazánknak szüksége van a versailles-i békerendszerrel ugyancsak elégedetlen Olaszország és Németország rokonszenvének elnyerésére, azt azonban Gömböstől eltérően már

29 Bethlen István gróf programbeszéde. *8 Órai Újság*, 1920. szeptember 21. 2.
30 Bethlen a jóvátételről és a királykérdésről. *Budapesti Hírlap*, 1922. március 28. 3.
31 Ngy. S.: Gróf Bethlen István: „Ütött az utolsó óra". *8 Órai Újság*, 1938. április 10. 2.
32 Bethlen István gróf Hódmezővásárhelyen. *Budapesti Hírlap*, 1922. november 21. 2.
33 Vonyó József: *Gömbös Gyula és a hatalom. Egy politikussá lett katonatiszt*. Kronosz, Pécs. 2018. 186–408.

nem támogatta, hogy belpolitikai tekintetben ennek a két országnak az államberendezkedése lenne a követendő minta. 1936 nyarán egy interjújában megvetéssel beszélt azokról – félreérthetetlenül utalva Gömbösre –, akik a honi belpolitikában „a nemzeti szocializmus silány és rosszul felfogott utánzataival" próbálkoztak, hiszen ezen ideológiai irányzat „utánzási kísérletei" a meglátása szerint „azt a félelmet kelthették nálunk, hogy eltávolodhatunk ezeréves történelmünk és alkotmányunk tradícióitól csak azért, hogy egy hatalmasabb államban talán bevált, de nálunk semmi esetre sem alkalmazható berendezkedést leutánozzunk és magunkévá tegyünk."[34]

Bethlen komoly fenntartásokkal viszonyult a magyar belpolitika '30-as években Gömbössel meginduló, határozottan mindinkább jobbratolódásához. Amikor 1938. november 23-án a második Imrédy-kormány bemutatkozására került sor a Képviselőházban, akkor az Imrédy Béla szembeni tiltakozása jeléül (a miniszterelnök ti. bő két hónappal korábban a kaposvári beszédében hirdette meg, hogy „csodás forradalmat" tervez véghez vinni, melynek keretében német és olasz minták alapján szervezné át az államot) politikájával a kormánypártból korábban kilépő konzervatív politikusok egyike, Sztranyavszky Sándor, azt a megjegyzést tette, hogy a „jobboldaliság körül itt ma már olyan verseny folyik, hogy nemsokára egyik kétségbe vonja a másik, a másik a harmadik, a harmadik pedig a negyedik jobboldaliságát és annak őszinteségét."[35] Az ülésen jelen lévő Bethlen István sajtóhírek szerint erre azzal az elmés közbevetéssel reagált, miszerint: „Addig mennek jobbra, míg baloldalra kerülnek".[36]

Hasonló szellemben nyilatkozott a gróf egy 1941 februárjában tartott előadásában is, melyben az alábbiak mellett szállt síkra: „Sokan azt hiszik, hogy a nemzetiszocialista doktrína a kommunizmussal áll legerősebb ellentétben. Genezisét tekintve ez igaz, tartalmát tekintve ez csak részben áll meg." Véleménye szerint e két diktatórikus irányzat 1918-at követően azért erősödhetett meg, mert a demokrácia zsákutcába jutott. Méghozzá „a liberális demokráciának a háború után bekövetkezett elfajulása" nyomán, amire ő a két világháború közötti időszak „főbetegségeként" tekintett. Saját kora uralkodó eszméinek az egymással versengő nácizmust, a kommunizmust, valamint a demokráciát tartotta. E három közül azt tanácsolta – ismételten a tömegdemokráciák határozott bírálatát adva –, hogy „az emberiségnek vissza kell térnie a demokráciához ugyan, de nem ahhoz a beteg és elfajult demokráciához, amely a háború után a nyugtalanságnak és a felforgatásnak vált örök forrásává, hanem annak olyan új és tisztultabb formájához, amely tanult saját hibájából, tanult ezen hibák következményeiből, az egyes társadalmi osztályok között az osztályharc formájában megnyílt szakadék veszélyeiből. Ezért a demokráciát úgy kell berendezni, hogy a hatalom birtokában a társadalmi osztályok a mainál jobb egyensúlyban legyenek és maradhassanak, aminek következében a ma egyedül mérvadó többségi elv korrektúrákra szorul."[37]

REÁLPOLITIKA ÉS ERDÉLYISÉG

Bethlen István grófot számos kortársa rendkívül ügyesen taktikázó, körmönfont, a különböző érdekcsoportoknak különböző arcait mutatva megnyerő reálpolitikusnak tartotta, aki alapos körültekintést követően mindig elérhető célokat tűzött ki maga elé. A neves mérsékelten legitimista, liberális közgazdász és történetíró, Gratz Gusztáv az általa „konzervatív államférfinek" tekintett Bethlent „minden ízében »reális« politikusnak és kiváló parlamenti taktikus-

34 Gróf Bethlen István nyilatkozik a német–osztrák megegyezés örvendetes jelentőségéről Közép-Európa és Magyarország szempontjából. *8 Órai Újság*, 1936. július 24. 2.

35 *Képviselőházi napló.* 1935/XX. 286.

36 A nagy politikai harc a Ház mai ülésén. *Az Est*, 1938. november 24. 3. (A *Képviselőházi napló*ban Bethlen ezen közbevetése nem szerepelt. Számos nagyobb sajtóorgánum – *Az Est*, *Magyar Nemzet*, *Népszava*, *Pesti Napló* stb. – viszont egyetértőleg idézte. Az exkormányfő ezen felszólalásával kapcsolatban terjedt el napjainkra az a tévhit, miszerint Bethlen a parlamentben nyilas képviselőknek azt felelte volna, hogy „Az urak azt hiszik, hogy jobbra mennek, de a valóságban körbe járnak, és addig mennek jobbra, amíg megérkeznek a szélsőbalra.")

37 Gróf Bethlen István székfoglalója a Kisfaludy Társaságban. „Korunk uralkodó eszméi és báró Eötvös József". *Pesti Hírlap*, 1941. február 11. 4.

nak" nevezte, aki közvetlen terveibe csak nagyon keveseket avatott be, és szűkszavúsága, valamint rejtélyessége okán „azt mondták róla, hogy Magyarországon nincsen ezer ember, aki az ő személyes ismeretségével dicsekedhetik."[38] Utóbbi megállapítást illetően rendkívül hasonlóan vélekedett Habsburg-Tescheni Albrecht főherceg is, aki a '20-as években azt találta mondani, hogy „két dolgot nem lehet egészen biztosan tudni: hogy mi van a Pick szalámiban és Bethlen István fejében."[39] Titokzatosságát és ravaszságát többen erdélyi származásából, pontosabban az egykoron a Habsburgok és a törökök együttes szorításában egyensúlyozni kényszerülő erdélyi politika hagyományainak követéséből eredeztették.

Noha egyesek Bethlent előszeretettel hasonlították a korábbi kétszeri (1903–1905 és 1913–1917) miniszterelnökhöz, gróf Tisza Istvánhoz, kettejük között lényegi különbség volt, hogy Bethlen a politikához jóval pragmatikusabban viszonyult, mint a konok, kompromisszumokra nagyon nehezen hajló Tisza. Ahogyan azt Mikszáth Kálmán miskolci főispán, a nagy palóc író fia megfogalmazta: „Tisza vas volt, amelyik tört, de nem hajlott; Bethlen acél volt, amely hajlott, de visszapattant!"[40] Bethlen egyébiránt már az 1921. április 19-én elmondott kormányfői bemutatkozó beszéde elején nyilvánvalóvá tette, hogy a régi jelszavak elkoptak, ezért a régi hagyományokra építve új politikai irányvonalat kell szabni, „mert a politikát ott, ahol Tisza István elhagyta, újrakezdeni nem lehet."[41] Fél évvel később Pécsett arra szólított fel híveit, hogy „reálpolitikára kell egyesülnünk, nem jelszavak alapján."[42] Azt vallotta, hogy neki és kormányának meg kell oldania „a magyar jelen és jövő rejtélyét. Azt hirdetem, hogy ezt csak reálpolitikával lehet megoldani. Végre is szűnjék meg ebben az országban a tűzzel való játszás, a jelszavak után való indulás."[43] Meggyőződése volt, hogy „az egész világon csak a kiegyenlítés elve alapján lehetséges az országok kormányzása, a becsületes aranyközépút útján. A középpolitika nem jelent azonban gyengeséget és tehetetlenséget, hanem bölcsességet és belátást, egyúttal tettrekészséget; csak középpolitikával lehet ma országunkat kormányozni."[44]

Reálpolitikai megfontolásai nemcsak a numerus clausus fentebb ismertetett 1928-as módosításának keresztülvitelében voltak tetten érhetőek, hanem például a királykérdés körül kialakított álláspontjában is. Bethlen ugyanis a lelke legmélyén legitimista volt, viszont tisztában volt azzal, hogy a Habsburg-dinasztia restaurációjára az I. világháborúban győztes antanthatalmak, valamint a kisantant államok egyértelműen elutasító hozzáállása miatt nincs lehetőség. Ehelyett megalkotta az ún. „nemzeti királyság" elméletét, amivel belpolitikai szempontból taktikusan megválaszoltalanul hagyta az uralkodó személyének kérdését, s ezt legitimista, illetve szabadkirályválasztó szemszögből is értelmezni lehetett.[45] Miként 1922 tavaszán kifejtette: „mi nem azt mondjuk, hogy legyen király, mert akkor lesz újból ország, hanem mi azt mondjuk, hogy legyen először ország, mert ha lesz ország, akkor majd lesz olyan királya ennek a nemzetnek, mint amilyet követel."[46]

Államférfi – Gróf Bethlen István 1923-ban *(Wikimedia Commons)*

38 Gratz Gusztáv: *Magyarország a két háború között.* Osiris, Bp. 2001. 128–147.
39 Hory András: *Bukaresttől Varsóig.* Gondolat, Bp. 1987. 168.
40 Mikszáth Kálmán: Bethlen István. Essay-vázlat. *Pesti Napló*, 1939. július 2. 16.
41 *Nemzetgyűlési napló.* 1920/IX. 184.
42 *Bethlen zászlóbontása… I.m.* 2.
43 A miniszterelnök Balassagyarmaton. *Budapesti Hírlap*, 1923. október 30. 3.
44 Bethlen István gróf a középút politikáját hirdeti. *Budapesti Hírlap*, 1923. május 30. 1.
45 Romsics Ignác: A konszolidáló konzervatív. *Világosság*, 1997/9–10. 136.
46 Bethlen zászlóbontása Miskolcon. *Budapesti Hírlap*, 1922. március 12. 4.

A gróf az 1922. őszi hódmezővásárhelyi beszámolóbeszédében a politikája melletti kiállásra kérte támogatóit, továbbá a kritikusai tudtára adta, hogy „ha azt mondják, hogy a kormány erdélyi politikát követ, vállalom ezt a vádat. Erdélyi vagyok, voltam, maradok és mindig is leszek. Ezzel engem megszégyeníteni nem lehet. És ha azt mondják, hogy erdélyi politikát csinálunk, akkor ezt a politikát két dolog jellemzi. Az egyik dolog az, hogy óvatos és körültekintő volt azokban az ügyekben, amelyekben olyan hatalommal állott szemben a nemzet, amely erősebb volt, mint ő; a másik az, hogy könyörtelenül erős volt a belső rendbontókkal szemben. Ezt a politikát akarom követni, ehhez kérem az önök támogatását."[47]

Közel egy esztendővel később, Nógrád vármegye akkori székhelyén, Balassagyarmaton pedig ekképpen foglalta össze a politikai hitvallását: „Azt mondják, hogy ravasz erdélyi politikát folytatok. Azt mondják, hogy sohasem lehet tudni, ki a barátom, és ki az ellenségem. Még ezelőtt egy évvel azt mondták, hogy fajvédők vagyunk és antiszemita politikát csinálunk. Ma azt mondják, hogy zsidópolitikát folytatunk, a bankok szövetségestársaivá szegődtünk. A magam részéről eleitől fogva azt mondottam, hogy ezt az országot igenis lehet rekonstruálni, hogy vissza kell térni a nemzeti és a keresztény alapra. Ezt az álláspontot képviselem ma is és fogom képviselni máskor is. De mindig azt hirdettem, hogy ennek a politikának reálpolitikának kell lennie és nem érzelmi politikának, még kevésbé pedig olyan politikának, amelyből egyesek előnyt akarnak szerezni. […] Én nem voltam inkonzekvens, ennek a politikának egy alapja van: nap nap után figyelemmel kísérni a közélet egyes eseményeit és jelenségeit, minden percben, tekintet nélkül arra az ódiumra, amelyet vállal, tekintet nélkül a népszerűtlenségre, amelyet vállalnia kell, arra az anatémára, amelyet a szektárius rövidlátó politikusok ellenünk szórnak, mindent meg kell tenni a nemzet érdekében, ami megteendő és ami minden kormánynak kötelessége. Ez a reálpolitika, amelyet kifejtek és ez a célok tekintetében egy és ugyanaz marad. Természetes, ha a cél ugyanaz is maradt, az eszközök változnak a szerint, ahogy a körülmények azt szükségessé teszik. Ami egy évvel ezelőtt jó volt, nem lehet jó ma, ami pedig ma szükséges, az egy évvel ezelőtt még felfordulást idézhetett volna elő. Nem akarom az állatorvosi kart megsérteni, de vannak politikai baromorvosok, akik egyforma receptet találnak mindenféle betegségre. Ezekhez alkalmazkodni nem kívánok. Járok a magam útján és a népszerűség mellett a népszerűtlenséget is vállalom, de mindig csak az ország érdekében."[48]

Az erdélyi születésű miniszterelnök reálpolitikát folytatott a trianoni békeszerződés revíziójának ügyében is. A határok módosítását szóba hozva 1923-ban a Nemzetgyűlésben arról értekezett, hogy „a politikai előrelátás, a politikai bölcsességnek legelemibb feladata az, hogy minden nagy kérdést akkor oldjon meg, amikor ezek a kérdések valóban megoldhatók, mikor arra a politikai atmoszféra megvan, mikor nincs az a veszély, hogy az amúgy is nagy számban fennforgó belső ellentétekhez új ellentétek járulnak, amelyek egész más téren és más kérdésekben ezt az előrehaladást messze visszavetik."[49] Ennek szellemében a '20-as évek első felében számot vetve a nemzetközi erőviszonyok stabilizálódásával, Magyarország teljes elszigetelődésével és a honi gazdaság nélkülözhetetlen kölcsönszükségleteivel, a versailles-i békerendszerbe való beilleszkedésre törekedett. Ezt követően viszont fokozatosan felszámolta külügyi elzártságunkat. 1926-ban a Népszövetség enyhített országunk gazdasági ellenőrzésén, egy évvel később pedig a nagyhatalmak feloldották hazánk 1920-ban bevezetett nemzetközi katonai felügyeletét. 1927-ben Rómában Bethlen István magyar–olasz barátsági szerződést írt alá azzal a Benito Mussolinival, aki akkortájt az államhatárok megváltoztatásával egybekötött európai újrarendezésért vívott harc élén állt. Egy nagyhatalom támogatását elnyerve pedig a magyar kormányfő a továbbiakban már nyíltan vállalhatta legfőbb külpolitikai célkitűzését: a revíziót. Amellett foglalt állást, hogy a Trianonban meghúzott határ-

> **„felszámolta külügyi elzártságunkat"**

47 Bethlen István gróf Hódmezővásárhelyen. *Budapesti Hírlap*, 1922. november 21. 2.
48 A miniszterelnök Balassagyarmaton. *Budapesti Hírlap*, 1923. október 30. 4.
49 *Nemzetgyűlési napló.* 1922/XV. 177.

rokra „egy végleges békét felépíteni nem lehet. Ezekre a határokra fel lehet építeni egy börtönt, amelyben mi vagyunk az őrzöttek és a győzők az őrzők. De messze vagyunk még attól is, hogy megnyíljanak ennek a börtönnek az ajtajai."[50] Annak érdekében, hogy ezen „cella" ajtaját felfeszítse, a gróf szerette volna megnyerni a világháborút lezáró Párizs környéki békékkel úgyszintén elégedetlen, és az olaszoknál hagyományosan jóval komolyabb gazdasági és katonai potenciállal bíró Németország támogatását is. Ezt azonban nem sikerült elérnie, mivel Berlin akkoriban még a Gustav Stresemann külügyminiszter által kijelölt, ún. „teljesítési politikát" követte, melynek keretében vállalta az antanthatalmak által rárótt békefeltételek végrehajtását.[51]

UTOLSÓ AKKORDOK

Összességében gróf Bethlen Istvánnak az 1921 és 1931 közötti miniszterelnöksége idején belpolitikai és külügyi szempontból is sikerült konszolidálnia Magyarországot világháborús vereségünk, valamint az általa egy helyütt gúnyosan csak „farsangi tréfának"[52] minősített trianoni országcsonkítás után.

A nagy formátumú református püspök, Ravasz László a Bethlen Istvánhoz tartozó *Magyar Szemle* folyóirat hasábjain (amiben olykor maga a gróf is számot adott társadalmi nézeteiről, politikai felfogásáról, s amelynek rendeltetése „a konszolidált bethleni rendszer mérvadó értelmiségi köreinek ideológiai irányítása" volt)[53] igen találóan állapította meg az alábbiakat: „Volt abban valami alig elhordozható tragikum, hogy a legerdélyibb lelkű politikus legyen az Erdély nélküli ország gazdája s olyan politikát csináljon, mintha nem is volna Erdély."[54] Az egykori miniszterelnök elismertségét jelezte, hogy amikor 1939-ben bejelentette, hogy csaknem négy évtizednyi parlamenti pályafutás után nem jelölti magát az országgyűlési választásokon, akkor még a vele szemben alapvetően kritikus szociáldemokrata napilap, a *Népszava* is így írt róla: „Bethlen Istvántól nem lehet elvitatni kimagasló tehetségét, világos, tiszta látását, osztályérdekeinek gyors fölismerését; nem lehet tőle elvitatni, hogy a háború utáni új Magyarország kimagasló politikusa és államférfija. A magyar uralkodó osztályoknak kevés ilyen nagy tehetségű politikusa maradt az összeomlás után."[55]

> **olykor maga is számot adott írásban társadalmi nézeteiről**

A legszebben azonban talán Barankovics István, a magyar kereszténységszocializmus kimagasló alakja búcsúzott 1939 nyarán a Képviselőházat a kevésbé fajsúlyos Felsőházra cserélő gróf Bethlen Istvántól: „Aki emancipálni képes gondolkodását a bethleni egyéniség ellen föllázadt gyalogszellemek alpári diktatúrája alól, s aki a mai Magyarországot is csak az örök Magyarország, s a mai nemzetet is csak az örök magyar nemzet egyik állomásaként szemléli és szereti, az legyőzve a kérészéletű kortársi ítélkezés indulatosságát és szemét a sivár politikai homokbuckákról a magányos havasokra emelve föl, Bethlen Istvánban a nagy magyar politikai hegyláncnak utolsó oromzatát fogja látni, azoknak az irányt szabó, sors küldötte magyar nagyoknak egyikét, akikben időről időre szállást vesz magának az örök Magyarország lelke, akik fajtánk politikai szellemének evangélistái voltak. A lényeglátó magyar szemet a bethleni egyéniségben a nagy formátumon túl az igézi meg, ami benne nem is bethleni, hanem örökmagyar lényeg, amiben történeti fároszainknak folytatása: az, hogy egyéni életévé éli a magyar sorsot, szinte szétoldódik a történeti időben, a magyar sors inkarnációja, annak az örök magyar szellemnek huszadik századi megjelenítője, amely kiválasztottjainkban folytatja vándorlását a magyar időnek végezetéig."[56] ■

50 Ezekre a határokra végleges békét fölépíteni nem lehet. *Budapesti Hírlap*, 1928. március 6. 5.
51 Zeidler Miklós: *A revíziós gondolat*. Kalligram, Pozsony, 2009. 77–126.
52 Bethlen István választói előtt. *Budapesti Hírlap*, 1934. január 30. 7.
53 Lackó Miklós: Szekfű Gyula és kortársai. *Valóság*, 1983/8. 17.
54 Ravasz László: Bethlen István erdélyisége. *Magyar Szemle*, 1934/10. 106.
55 Súlyos vádlevél. *Népszava*, 1939. május 10. 1.
56 Barankovics István: Nemzedékünk tanítómesterei. Bethlen István gróf. *Az Ország Útja*, 1939/7. 387–388.